

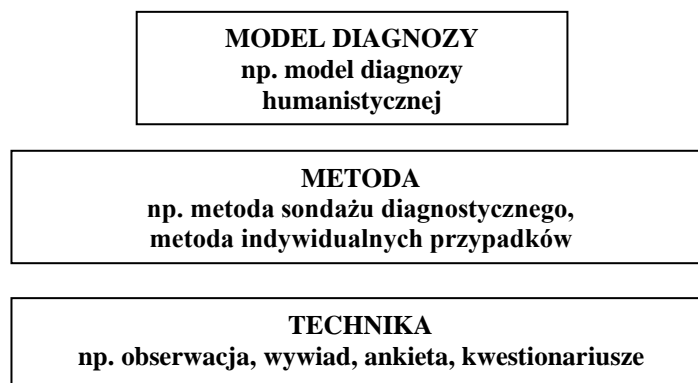
DIAGNOZA PEDAGOGICZNA – METODY, TECHNIKI, NARZĘDZIA

Trudno wyobrazić sobie pracę nauczyciela, w której nie występuje diagnozowanie uczniów. Bez diagnozy nie można bowiem mówić ani o świadomym planowaniu pracy, ani o stworzeniu warunków, które będą optymalne dla rozwoju i wychowania dziecka. Pedagog powinien stale oceniać wybrane aspekty funkcjonowania ucznia, poszukiwać źródeł nieprawidłowości, planować działania zmierzające do pożądaných zmian. Jego działania to **obserwowanie**, **interpretowanie** wyników obserwacji i badań oraz **prognozowanie** – planowanie działań, które przyniosą zamierzone rezultaty. Przedmiotem badania są **przeszłość**, **teraźniejszość** i **przyszłość** – w przeszłości szukamy przyczyn istniejącego stanu rzeczy, prognozujemy przyszłość w kontekście podejmowanych działań.

Diagnoza szkolna uwzględnia nie tylko osiągnięcia edukacyjne ucznia, ale także jego sytuację opiekuńczą i społeczną. Nauczyciel rozpoznaje środowisko wychowawcze dziecka, jego możliwości i ograniczenia edukacyjne, identyfikuje zachowania problemowe, ocenia społeczne i rówieśnicze funkcjonowanie oraz podstawowe umiejętności szkolne (czytanie i pisanie). W szkole należy także przeprowadzać diagnozę resocjalizacyjną – oceniającą nieprzystosowanie społeczne. Oceny, spostrzeżenia, wnioski nauczyciela powinny być konsultowane ze specjalistami i z rodzicami oraz uzupełniane pozyskanymi od nich informacjami.

Profesjonalna diagnoza pedagogiczna powinna zawierać zarówno ocenę **negatywną** – wskazanie trudności, opóźnień i ich przyczyn, jak i **pozytywną** – opis mocnych stron dziecka, jego zainteresowań, które mogą się stać podstawą planowania pracy wyrównawczej, kompensacyjnej. Pomijanie tego drugiego aspektu osłabia wartość przeprowadzonej diagnozy.

Aby nauczyciel posiadał umiejętność dobrego diagnozowania, musi znać metodologię – metody, przynależne im techniki oraz narzędzia służące do realizacji danej techniki badań. Słabe umiejętności metodologiczne to jedna z podstawowych przyczyn błędów diagnostycznych. Inne to: niezajomość tematyki badawczej, brak umiejętności komunikacyjnych nauczyciela, czynniki zewnętrzne, takie jak: presja czasu, zła atmosfera, błędy etyczne – wywoływanie stresu u ucznia, przymusowa sytuacja badawcza, żądanie informacji, gdy dziecko czuje zagrożenie.

Metoda jest pojęciem nadrzędnym wobec techniki. Jedna metoda może skupiać kilka technik. Narzędzie służy do realizacji danej techniki badań.

W diagnozie pedagogicznej za optymalny uznaje się **model humanistyczny** – akcentujący podmiotowość ucznia i skoncentrowany właśnie na niej, a nie na problemie dziecka. Wartość stawianych diagnoz zależy od postawy etycznej nauczyciela – jego zdolności do empatii i bezwarunkowej akceptacji dziecka, od tego, czy jest w relacji z uczniem autentyczny, czy koncentruje się na jego mocnych stronach.

Metody

W szkole bardzo często stosowana jest **metoda sondażu diagnostycznego**. Służy ona np. do diagnozowania trudności i problemów wychowawczych rodziców i nauczycieli, rozpoznania ich poglądów na określone tematy pedagogiczne, zebrania informacji o potrzebach edukacyjnych i wychowawczych jednostki lub grupy. Metoda ta pozwala badać zjawiska społeczne zachodzące w grupie i wzajemny wpływ jednostek na siebie. Techniki stosowane w tej metodzie to rozmowa, wywiad, ankietowanie.

Równie często stosowana jest **metoda indywidualnych przypadków**. Służy ona diagnozowaniu sytuacji jednostki, kiedy pojawiają się problemy dydaktyczno-wychowawcze. Pozwala podjąć działania terapeutyczne, wychowawcze, profilaktyczne. Istotą tej metody jest zebranie możliwie pełnej informacji o uczniu – o jego rozwoju psychoruchowym, fizycznym, intelektualnym, o jego funkcjonowaniu w szkole, rodzinie i różnych grupach społecznych. Analizuje się także historię rozwoju dziecka i przebieg edukacji. Stosowane techniki to: rozmowa, wywiad, analiza dokumentacji i wytworów dziecka z zastosowaniem obserwacji uczestniczącej. Metoda indywidualnych przypadków jest stosowana w takich sytuacjach, jak: niepowodzenia szkolne, nierealizowanie obowiązku szkolnego, zachowania agresywne, nadpobudliwość psychoruchowa, odrzucenie ucznia przez zespół.

Technika obserwacji

Podstawową techniką diagnostyczną stosowaną przez nauczycieli jest **obserwacja**. W pierwszej kolejności polega ona na dokładnym rejestrowaniu sytuacji, zachowań, zdarzeń. Arkusz obserwacji powinien zawierać fakty – bez ich oceny i wartościowania. **Interpretacja** faktów to drugi etap, który wymaga rozległej wiedzy i odniesienia do innych osób danej grupy. Arkusz obserwacji powinien uwzględniać zachowania typowe dla badanego problemu. Ich nasilenie nauczyciel może zaznaczać na skali.

Dane z obserwacji można gromadzić w sposób niestandardowy, np. sporządzając notatki i opisy, robiąc nagrania lub fotografie, albo standardowy – w arkuszach obserwacji lub dziennikach obserwacji. Niezależnie od tego, który sposób wybierzemy, należy określić temat obserwacji, czas i miejsce jej przeprowadzenia, podać dane osób obserwowanych, sporządzić szczegółowy opis zdarzeń, zachowań w kontekście sytuacyjnym.

Technika obserwacji jest szczególnie przydatna do określenia sposobu funkcjonowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – m.in. w klasach integracyjnych, np.:

- jak uczeń funkcjonuje na lekcji
- w jakie relacje wchodzi z nauczycielami i rówieśnikami
- jak zachowuje się w sytuacjach trudnych
- jak funkcjonuje w czasie wolnym.

Technika wywiadu

Technika wywiadu jest wykorzystywana zarówno w metodzie sondażu diagnostycznego, jak i indywidualnych przypadków. Stosuje się ją przede wszystkim, aby poznać wiedzę, poglądy, opinie na temat badanego problemu oraz postawy wobec niego. Wywiad może mieć charakter swobodnej rozmowy lub też przebiegać zgodnie z przygotowanym wcześniej kwestionariuszem. Przeprowadza się go z osobą badaną lub innymi osobami, które mogą mieć coś ważnego do powiedzenia w rozmowie, której podmiotem jest badana osoba.

Dzięki wywiadowi nauczyciel może lepiej poznać ucznia i jego sytuację domową, zebrać informacje o poglądach uczniów na temat sytuacji w klasie i szkole, poznać ich oczekiwania itd.

Należy wyciągać wnioski nie tylko na podstawie treści wypowiedzi respondenta, ale także jego zachowania niewerbalnego, sposobu mówienia i reagowania na pytania.

Aby wywiad przyniósł oczekiwane rezultaty, rozmówca musi czuć się bezpiecznie. Należy zacząć od rzeczy przyjemnych i stopniowo przechodzić do spraw trudniejszych i kluczowych dla tematu

badania. Respondent musi mieć swobodę wypowiedzi i wystarczająco dużo czasu na jej sformułowanie. Nie wolno go poganiać. Bardzo ważne jest, aby pytania były formułowane precyzyjnie i dotyczyły tematu. Odpowiedzi oraz towarzyszące im zachowania rejestrujemy dokładnie.

Punktem wyjścia do wywiadu z dzieckiem mogą być wspólna zabawa lub rysunek, które ułatwią nawiązanie kontaktu. Nie wolno okazywać zniecierpliwienia ani oceniać wypowiedzi i zachowania małego rozmówcy. W niektórych sytuacjach lepiej zadawać dziecku pytania, które przenoszą je do wymyślonej rzeczywistości i nie są pytaniami wprost, na przykład: „Z kim pojechałbyś na bezludną wyspę?”; „Z kim nie bałabyś się wejść do ciemnego lasu?”. Przy badaniu dzieci zwykle lepsze są pytania otwarte niż zamknięte.

Kwestionariusze i ankiety

Kwestionariusze i ankiety są narzędziami, które powszechnie stosuje się w metodzie obserwacji (tzw. arkusz obserwacji) i badaniach sondażowych. W technice wywiadu kwestionariusz ułatwia przeprowadzenie rozmowy w sposób uporządkowany i zaplanowany.

Kwestionariusze często składają się z pytań, na które można udzielić odpowiedzi: „tak”, „nie”, „nie wiem”. Inny ich rodzaj zawiera stwierdzenia, obok których osoba badana zaznacza się na kilkustopniowej skali, w jakim stopniu się z nimi zgadza. Niektóre z nich sprawdzają wiarygodność respondenta – wyrażają tę samą myśl, co inne zdania, ale w odmienny sposób. Kwestionariusze służą m.in. do diagnozowania zainteresowań, poglądów, postaw.

Wstęp do kwestionariusza zawiera dane formalne (tytuł, opis przeznaczenia, informację o celowości, zapewnienie o poufności badania) i instrukcję jego wypełniania. Dobrze opracowany kwestionariusz powinien także zawierać informację o sposobie opracowania wyników, klucz i skalę oceny.

Techniki socjometrii

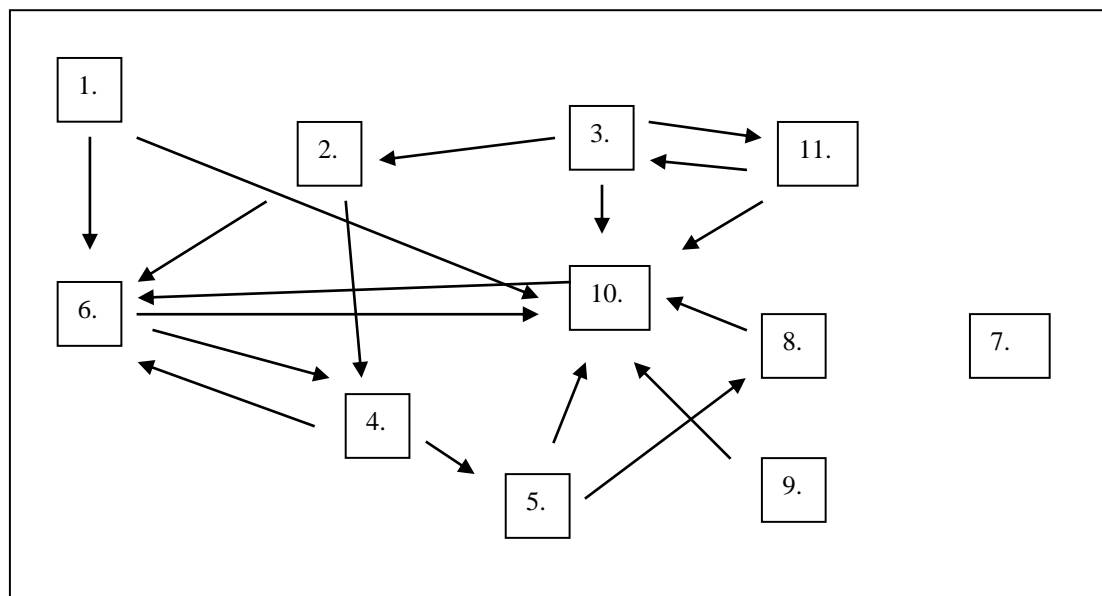
W diagnozie pedagogicznej niezbędne jest stosowanie technik socjometrycznych, którą umożliwiają poznanie struktury grupy oraz miejsca, jakie w tej grupie zajmuje konkretne dziecko. Najczęściej stosowane są:

- test wyboru (klasyczna technika Moreno)
- plebiscyt życzliwości i niechęci
- technika „Zgadnij, kto”
- technika szeregowania rangowego.

Test wyboru Moreno przeprowadza się w grupie, której członkowie dokonują wyborów pozytywnych i negatywnych osób spośród innych członków grupy według określonych kryteriów. Pytania dotyczą wzajemnych sympatii, zaufania, popularności itd. Zwykle w jednym badaniu liczba pytań nie przekracza pięciu, a wyborów pozytywnych powinno być więcej niż negatywnych. Określa się także liczbę osób, które można wybrać (zwykle od 2 do 5). Przykład pytania pozytywnego: „Komu pożyczyłbyś swoją ulubioną płytę?”. Przykład pytania negatywnego: „Z kim nie chciałbyś mieszkać w jednym pokoju na zielonej szkole?”. Istotna jest kolejność wpisywanych nazwisk.

Wyniki testu socjometrycznego można przedstawiać graficznie, np. w postaci socjogramu. Pokazuje on, kto został wybrany ile razy i przez kogo.

Pytanie: „Z kim chciałbyś się wspinać na niebezpieczną górę?” jest pytaniem o to, kogo się darzy zaufaniem, z kim czuje się bezpiecznie, dobrze. Można było wybrać od 1 do 3 osób lub nie wybrać nikogo.

Osoby nr 2, 3, 5, 8 i 11 zostały wybrane jeden raz. Osoba nr 4 została wybrana dwa razy, nr 6 została wybrana cztery razy, a osoba nr 10 została wybrana siedem razy – jest gwiazdą socjometryczną. Pozostałych (nr 1, 7, 9) nie wybrano ani razu. Ponadto osoba nr 7 sama też nie wybrała nikogo. Świadczy to o tym, że nie czuje się w grupie najlepiej, nikogo nie darzy zaufaniem. Osoby nr 6 i 4 oraz nr 3 i 11 wybrały się wzajemnie – tworzą pary. Aby uzyskać pełną informację o sytuacji w grupie, trzeba by porównać ten socjogram z innymi, obrazującymi wybory przy innych kryteriach. Na szczególną uwagę zasługuje osoba nr 7.

Badanie stosunków w grupie – ocenę klimatu emocjonalnego – przeprowadza się także za pomocą **plebiscytu życzliwości i niechęci**, stworzonego przez Janusza Korczaka. Polega ona na tym, że każda osoba z grupy ocenia wszystkie pozostałe w pięciostopniowej skali: „bardzo lubię” (++), „lubię” (+), „jest mi ta osoba obojętna” (0), „nie lubię” (-), „bardzo nie lubię” (--).

Technika „Zgadnij kto” pokazuje, jak członkowie grupy postrzegają się wzajemnie, jakie role sobie przypisują. Obok pytań lub stwierdzeń, np.: „Ta osoba jest bardzo koleżeńska”, „Ta osoba jest obowiązkowa”, uczestnicy badania dopisują nazwiska. Przy każdym stwierdzeniu można zapisać więcej niż jedno nazwisko.

Technika szeregowania rangowego pozwala ustalić hierarchię w grupie ze względu na określone kryterium – koleżeński, odpowiedzialności itd. Pozwala też ocenić, czy rankingi stworzone przez różne osoby pokrywają się, czy też są całkiem różne. To badanie robi się w grupie dzieci starszych – młodsze sobie z nim nie poradzą.

Dla sytuacji w grupie ważne jest także to, jak jej członkowie postrzegają swoją rolę i zajmowaną pozycję społeczną, czyli jak ich zdaniem postrzegają ich i oceniają inni członkowie grupy, co o nich myślą. Jacob Moreno nazwał to „samooceną socjometryczną”. Osoba badana podaje nazwiska osób, które według niej nie akceptują jej czy nie lubią, oraz te, które ją akceptują.

Badań socjometrycznych nie przeprowadza się w grupach, które powstały niedawno. Ich członkowie muszą się dobrze znać. Zawsze omawia się badanie, wyjaśnia, na czym ono polega. Kartki, na których uczniowie odpowiadają na pytania, muszą być podpisane. Po podaniu pytania socjometrycznego określamy liczbę możliwych wyborów. Badań tego typu nie przeprowadzamy, jeśli absencja wynosi więcej niż 10%.

Interpretując wyniki badań socjometrycznych, musimy pamiętać, że sytuacja w grupie jest zwykle dynamiczna, może się szybko zmieniać. Ponadto badanie pokazuje zachowania deklarowane, które niekoniecznie muszą się pokrywać z rzeczywistymi.

* * *

Diagnoza pedagogiczna to – jak zostało powiedziane na wstępie – konieczność. Warto zatem pogłębiać ten temat i poznawać metodologię, aby stosować ją świadomie i odpowiedzialnie. Pomoże w tym niewątpliwie publikacja Barbary Skal bani *Diagnoza pedagogiczna. Wybrane obszary badawcze i rozwiązania praktyczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, z której korzystałam podczas opracowywania niniejszego materiału.